

М.А.Қурбонов
Ўзбекистон Республикаси Банк-молия
академияси катта ўқитувчиси

НАТИЖАГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН БЮДЖЕТЛАШТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. Мазкур диссертация ишида натижага йўналтирилган бюджетлаштиришнинг назарий асослари васоғлиқни сақлаш соҳаси харажатларининг моҳияти ва унинг давлат бюджетида тутган ўрни ва ҳозирги ҳолати таҳлили тадқиқ этилган. Тадқиқот ишида НЙБнинг иқтисодий моҳияти ва унинг давлат бюджетини бошқаришдаги ўрни, Давлат бюджети харажатларини режалаштиришнинг амалдаги ҳолати, соғлиқни сақлаш муассасаларида НЙБни қўллаш усуллари ҳамда пандемия шароитида соғлиқни сақлаш муассасаларини молиявий таъминланганлик ҳолати таҳлил қилинган. Шунингдек соғлиқни сақлаш муассасаларида натижадорлик индикаторларининг ўрнатилиши орқали бюджет харажатларини кескин равишда тежашга эришиш бўйича илмий тавсиялар ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети, бюджетлаштириш, бюджет харажатлари, натижага йўналтирилган бюджетлаштириш, соғлиқни сақлаш муассасалари, натижадорлик индекаторлари.

Annotation. This dissertation examines the theoretical basis of results-oriented budgeting and the essence of health care expenditures and its role in the state budget and the analysis of its current state. The study analyzes the economic significance of the ROB and its role in state budget management, the current state of state budget expenditure planning, methods of applying the ROB in health care facilities, and the state of financing of health facilities in the event of a pandemic. It also provides scientific advice and recommendations for achieving drastic budget savings through the installation of performance indicators in health facilities.

Key words. State budget of the Republic of Uzbekistan, budgeting, budget expenditures, results-oriented budgeting, health care facilities, performance indicators.

Кириш

Ўрта муддатли бюджетни режалаштириш доимий такомиллаштириб борилиши натижасида ўрта муддатда мавжуд бўлган бўш молиявий ресурсларни аниқлаш имкониятлари кенгайиб боради. Бюджетдан маблағ олувчилар кесимида бюджетни тақсимлаш ва уларнинг бюджет ваколатларини кенгайтириш механизмининг жорий этилиши билан бюджет ташкилотлари ва бюджетдан маблағ олувчиларнинг ўз мақсадларини белгилаш ва мувофиқ равишдааниқ тадбирларини режалаштириш имкониятлари ҳам кенгайиб боради.

Асосий эътибор бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилади. Шундан келиб чиққан ҳолда, ажратилган бюджет маблағларидан фойдаланишнинг самарадорлиги ва натижадорлигини баҳолаш кўрсаткичларини кенгайтириш бўйича тегишли чоралар кўриш зарур. Айни пайтда «Дастурий бюджетлаштириш»ни жорий этиш учун зарур бўлган механизмлар аниқлаштирилади, мазкур тизимнинг афзаллик ва камчиликлари ўрганилиб, жорий ва янги тадбирларни молиялаштириш харажатларини аниқлаш услублари ишлаб чиқилади. Жумладан, амалдаги бюджет таснифига ўзгартириш киритилиб, давлат харажатларини дастурлар бўйича таснифлаш жорий этиш кўзда тутилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 26 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари ҳамда 2020-2021 йилларга бюджет мўлжаллари тўғрисида”ги ПҚ-4086-сонли қарори қабул қилиниши билан мамлакатимизда натижага йўналтирилган бюджетлаштириш амалиётига ўтиш назарда тутилди.¹

Адабиётлар шарҳи

Ижтимоий соҳани мақбул даражада молиялаштиришнинг долзарб масалалари хорижлик олимлар томонидан атрофлича ўрганилган ванатижага йўналтирилган бюджетлаштиришнинг соғлиқни сақлаш соҳаси молиявий барқарорлигининг устувор йўналишлари асослаб берилган. Масалан, иктисодчи олимларидан М.П.Афанасьев, О.Александр, А.Лаффер, С.Л.Брю, Ж.М.Кейнс, К.Р.Макконнелл, П.А.Самуэльсон, А.Смит, В.Д.Нордхаус кабиларнинг қатор асарларида тадқиқ этилган.

Ўзбекистонда ижтимоий соҳанинг жумладан, соғлиқни сақлаш муассасаларини молиялаштириш амалиётининг айрим жиҳатлари А.В.Вахабов, А.В.Ваҳобов, Н.Х.Жумаев, А.Н.Ли, Т.С.Маликов, О.О.Олимжонов, Н.Х.Ҳайдаров, А.Б.Жўраев, У.А.Бурханов, О.Р.Райимбердиева, Г.А.Қосимова, А.Ў.Султонова, Ў.Д.Ражабов, М.Р.Туртаев, И.А.Азизова, Д.А.Рахмоновларнинг илмий асарларида таҳлил қилинган.

Асосий қисм

Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, натижага йўналтирилган бюджетлаштириш, натижага йўналтирилган бюджетлаштириш каби методлардан фойдаланишда, бюджет маблағларини олишни натижа мезонларини шакллантириш муҳим ҳисобланади. Мамлакатимизда соғлиқни сақлаш соҳасини молиялаштиришда қуйидаги мураккабликларнинг мавжудлиги билан масаланинг долзарблиги ўз ифодасини топади:²

---

¹Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 — 2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги 24.08.2020 йилдаги 506-сон қарори

²Н.Жумаев, Д.Рахмонов Соғлиқни сақлаш муассасаларини молиялаштиришнинг натижа мезонларини шакллантириш “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 3, may-iyun, 2019 yil. 3/2019 (№ 00041) <http://iqtisodiyot.tsue.uz>

натижага йўналтирилган бюджетлаштириш амалиётига ўтишда тиббий хизматлар сифатининг мезонлаштирилмаганлиги;

бюджет маблағларини таъминлашда унинг ҳар бир-бирлигига тўғри келувчи аниқ натижанинг ёки самаранинг мавжуд эмаслиги;

ўртача умр кўриш даврийлигининг фаоллик мезони ишлаб чиқилмаганлиги ушбу диссертация тадқиқотининг долзарблигини белгилайди.

Бугунги кунда ижтимоий соҳа тараққиёти дунё мамлакатлари барқарорлигининг муҳим бўғинига айланиб улгурди. Хусусан, кўплаб давлатларда ижтимоий соҳа харажатлари бюджет харажатларининг салмоқли қисmini ташкил қилади.

Ваҳоланки, ижтимоий соҳаларни, жумладан, республикада тиббиёт муассасаларини молиялаштиришни янгича усуллари жорий қилиш борасида қатор ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, аҳоли соғлиги даражаси кўрсаткичларини барқарорлаштириш, ўртача умр кўриш даврийлигини узайтириш ҳамда якуний натижаларга бўлган меъёрларни ишлаб чиқиш айна кундаги долзарб масалаларга айланди.

Бу борада, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев “... халқимиз генофондини мустаҳкамлаш мақсадида тиббий хизматлар сифатини яхшилаш ва кўламини кенгайтириш лозим. Бизнинг бош мақсадимиз – нафақат касалликни даволаш, балки унинг олдини олишдан иборат. Тиббий-ижтимоий ёрдам кўрсатиш жараёнида давлат-хусусий шериклик муносабатларини кенгайтириш лозим. Давлат томонидан кўрсатиладиган тиббий хизматлар доираси белгиланиб, пуллик ва бепул даволаниш ўртасида аниқ чегара ўрнатилиши керак”³ - дея таъкидлаб ўтди.

Соҳанинг асосий муаммолари ва саволлари:

- Ўзбекистонда ижтимоий соҳани молиялаштирилиш ҳолати қандай самарадорликни кўрсатмоқда?

- Соғлиқни сақлаш муассасаларини бугунги кундаги молиялаштирилиш жараёнида қандай муаммолар юзага келмоқда?

- Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш тизимини ҳориж тажрибаси Ўзбекистонда қўлланилганда қандай юқори самарадорликка эришиш мумкин?

Ҳар қандай мамлакат учун муҳим бўлган НИБ хусусиятларига эга бўлган ягона методика, тартиб, таомил ва инструментлар мавжуд эмас. Шунга қарамай, НИБни бошқаларидан фарқлаш имконини берувчи бир нечта элементни қайд этиш мумкин.

Давлат бюджетини НИБ талаблари асосида шакллантириш учун ҳудудий ва маъмурий бошқарув органлари, унинг барча бўлимлари харажатлари уларга давлат томонидан юклатилган вазифаларни амалга ошириш учун қаратилган бўлиши лозим. Ҳар бир фаолият тури учун дастурлар ишлаб чиқилади. Дастур мақсадлар ва вазифалар ҳамда уларга эришиш учун зарур ресурслар тавсифини, шунингдек, дастурни бажаришнинг унумдорлик кўрсаткичларини ва мазкур кўрсаткичларни ўлчаш таомилларини ўз ичига олиши лозим. НИБда бюджет

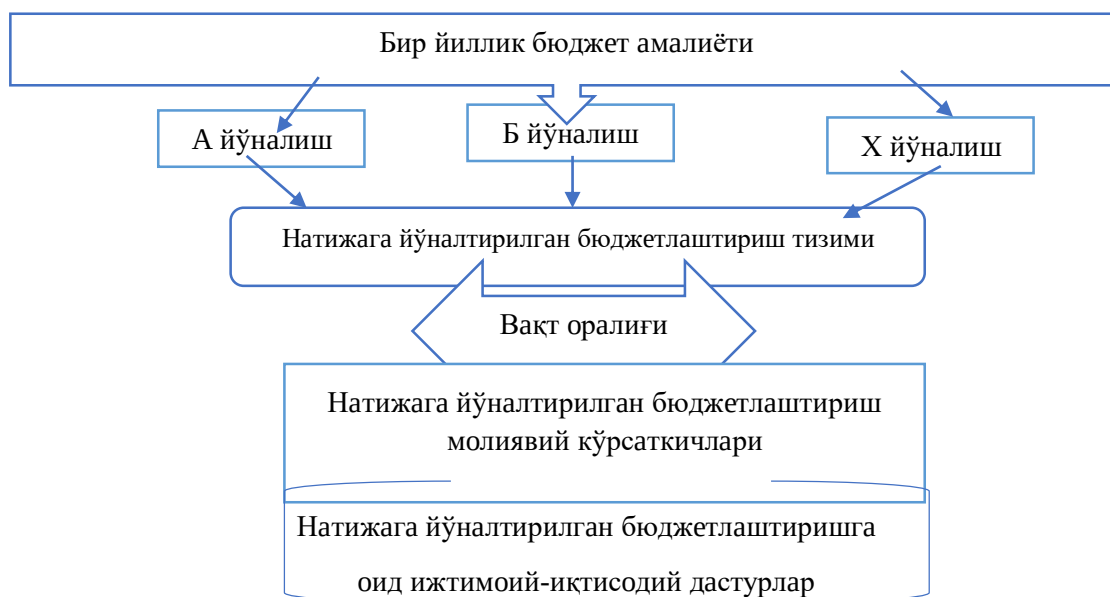
---

³Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 28.12.2018 й.

сўровлари мақсадлар ва дастурларкесимида тузилади. Шунингдек, НЙБ тизимида бюджет ижроси устидан назорат тизими ҳам ўзгаради. Маблағлардан мақсадли фойдаланилиши устидан назорат амалдабекор қилинади. Унинг ўрнини белгиланган мақсадларга эришилган натижаларнинг мувофиқлиги устидан назорат эгаллаши лозим.

Уч йиллик цикл доирасид аолға силжишга қараб, ҳар бир даврда пайдо бўладиган ва давлат янги қабул қилинаётган мажбуриятларга мувофиқ сарфлаши мумкин бўлган маблағларнинг қўшимча ҳажми ҳам белгиланади. Бу маблағлар айнан нимага сарфланиши давлатнинг харажатларга оид ваколатлари ва мажбуриятларини белгиловчи қонунчиликнинг кейинги ривожланишига боғлиқ бўлади.

Ушбу ислохот йўналишларидан бири кўп йиллик молиявий режага ўтишдир. Мисол учун, Австрияда молиявий режа кўрсаткичлари йиллик бюджетни тайёрлаш жараёни доирасидан ташқарида, алоҳида белгиланади. Австрияда қабул қилинган ёндашув жорий фискал қарорларнинг кунгилсиз оқибатларини эрта аниқлаш тизимини назарда тутди ва айни вақтда давлатнинг ўрта муддатли фискал стратегияси учун мўлжаллар тизимини беради⁴ (1-расм).

1-расм. Австрия “баҳолар тизими” асосидаги ўрта муддатли бюджет тизими⁵

Германия бюджетни бирлаштирилган ўрта муддатли молиявий режа контекстида тузади. Бунда у фискал сиёсатнинг муайян стратегик мақсадларига эришишга ҳаракат қилади. Айни ҳолда ўрта муддатли бюджет кўрсаткичларидан сирпанувчи бюджет учун асос сифатида ҳам, барвақт аниқлаш тизими сифатида ҳам фойдаланилади.

⁴С.Маклоен. Справочное пособие по теме «Государственное бюджетирование»/ ПрограммаЕвропейского Союза EUROPEAID 113768/D/SV/RU.

⁵Муаллиф ишланмаси

Германияда даромадларнинг ўрта муддатли прогноз баҳолари ўхшаш мақсадларга хизмат қилади, лекин молия вазирлиги уларни ҳар чоракда янгилайди. Германияда бюджетни режалаштиришга нисбатан қабул қилинган ёндашув ўз илдизлари билан «кооператив федерализм» тизимига бориб тақалади.

XX асрнинг 60-йиллари охирида Германияда конституция ва бюджет ислохотлари мажмуи амалга оширилди. Улар ҳар бир даражада нархларни барқарорлаштириш, иқтисодий ўсишга изчил тус бериш, ташқи савдони баланслаш ва ишсизлик даражасини пасайтириш вазифаларига мувофиқ келадиган фискал сиёсатни олиб бориш масалалари бўйича федерал ҳукумат ҳамда субфедерал ҳокимият органлари ўртасида ўзаро алоқалар - кооперациянинг расмий принципларини белгилаб берди.

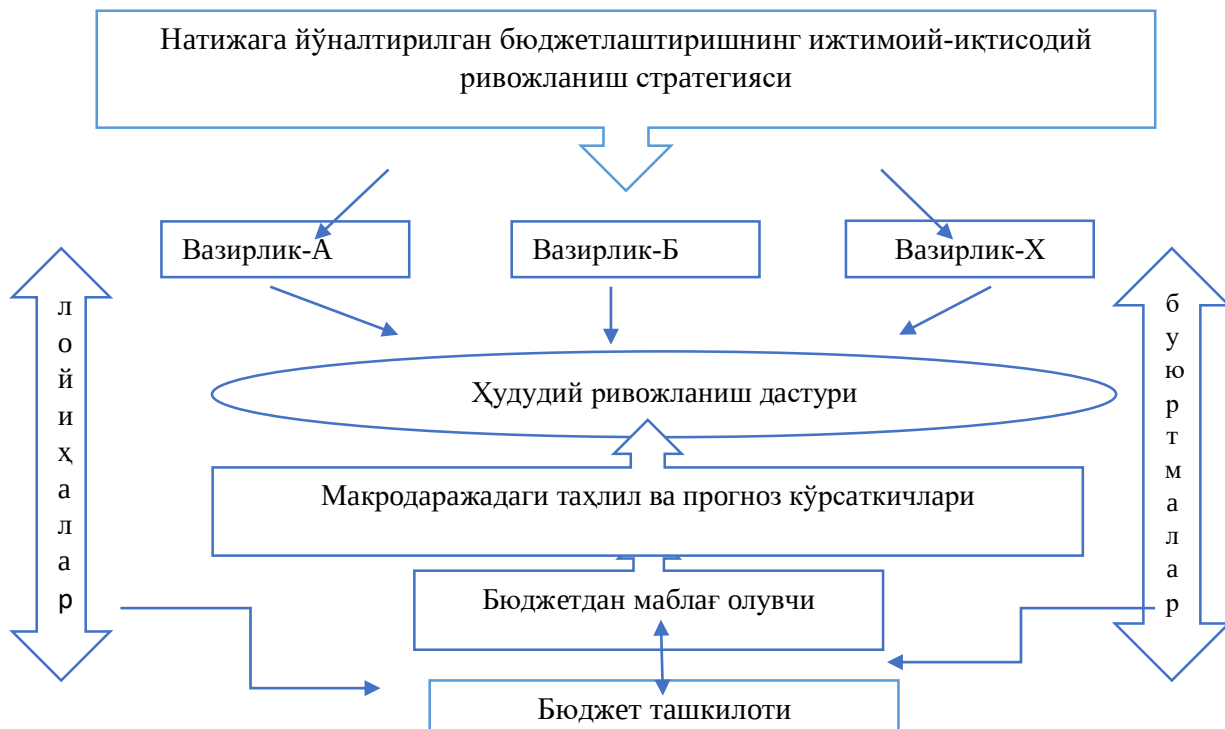
Бу вазифаларни ечиш учун махсус давлат дастури қабул қилинади ва унда фискал сиёсатнинг аниқ мақсадга қаратилган мўлжаллари, масалан, давлат харажатлари ўсиш суръатларининг муайян чегараси ёки бюджет тақчиллигининг йўл қўйиладиган энг кўп миқдори белгиланади. Бюджет ислохотларининг умумий контекстида — Иқтисодий барқарорлик ва ўсишни таъминлаш тўғрисида федерал қонун (1967 йил) қабул қилинган бўлиб, у федерал ҳукумат, минтақалар ва маҳаллий ҳокимият органларига ўз бюджетларини миллий иқтисодий сиёсат мақсадларига мувофиқ ишлаб чиқиш мажбуриятини юклайди.

Келгуси молия йилига бир йиллик бюджетларни тайёрлаш билан бир вақтда ҳокимиятнинг бу даражалари навбатдаги бюджет йилидан кейинги уч йилни қамраб олувчи ўз молиявий режаларини ҳам шакллантиришлари лозим. Германияда бюджет жараёни қуйидагича ташкил этилган бўлиб, унда тармоқ вазирликлари бўлгуси молия йилида молиялаштириш тўғрисида ўз талабларини ва ўз бюджетлари бўйича келгуси уч йилга мўлжалланган прогнозларни тайёрлайдилар.

Ушбу бюджет талаблари ва прогнозларни тайёрлаш молия вазирлиги олдиндан тайёрлайдиган ва тармоқ вазирликларига юборадиган йўриқномаларга мувофиқ амалга оширилади. Бу йўриқномаларда бюджет миқдорининг юқори чегараси - барча тармоқ вазирликлари бўйича молиялаштириш лимитлари кўрсатилади⁶ (2-расм).

---

⁶Бюджетирование, ориентированное на результат: международный опыт и возможности применения в России. — М.: Центр Фискальной Политики, 2002-г.

2-расм. Германия “стратегик мақсадлар тизими”га асосланган натижага йўналтирилган бюджет амалиёти⁷

Буюк Британияда, худди Германиядаги каби давлат харажатларининг ўрта муддатли режаси шакллантирилади. Аммо Германиядан фаркли ўлароқ, даромадлар бўйича режа фақат бир йилни қамраб олади, даромад тушумларининг прогноз баҳолари ушбу мамлакатда ўрта муддатли бюджет доирасини ташкил этувчи тўрт йиллик даврга тузилади.

Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш иқтисодий прогноз ва давлат фискал стратегиясига мувофиқ Буюк Британия Ғазначилиги харажатларнинг ўрта муддатли даврга (келгуси йил плюс уч йилга) мўлжалланган жамланган лимитларини ва айни шу давр учун вазирликлар бўйича ажратилган лимитларни белгилайди.

Мазкур лимитлар доирасида тармоқ вазирликлари ўз харажатлар режаларини ишлаб чиқади. Бу режалар сирпанувчи бўлади, орадан бир йил ўтгач, улардан келгуси йил учун бюджетни тайёрлаш жараёнида таянч нуқта сифатида фойдаланилади, яъни уларнинг асосида келгуси йилнинг бюджет жараёнидаги харажатларнинг лимитлари ишлаб чиқилади.⁸

Хулоса ва таклифлар

Хулоса ўрнида шунини айтиш ўринлики, бугунги кунда кўпгина ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар бюджет амалиётини ўрта ёки узоқ муддатли давр учун ишлаб чиқмоқда. Европа Иттифоқига аъзо мамлакатлар тажрибаси келаятган бюджет йили ва ундан кейинги икки, жами 3 (уч) йилни қамраб олувчи

⁷ Муаллиф ишланмаси

⁸ Judd Metzgar and Rowan A.Miranda. Technology for Financial Planning and Forecasting// ERP and Financial Management Systems. Chapter-12.

иқтисодий сиёсат учун энг мақбул ва мақсадга мувофиқ эканлигини кўрсатади. Бюджетни ўрта муддатли бюджетлаштириш (ЎМБ) ёки натижага йўналтирилган ўрта муддатли бюджетлаштириш (НЙЎМБ) ҳозирги вақтда давлат молиясини бошқариш ислохотининг бош элементи сифатида кенг миқёсда эътироф этилган.

Мамлакат иқтисодиётида бюджетни ўрни ва аҳамиятидан келиб чиқиб, давлат харажатларини бошқариш бюджет сиёсатининг муҳим қисми ҳисобланади ва мамлакат ривожланишининг ўрта муддатли истиқболи ва бюджетни режалаштириш,

ЎМБ жараёнини бошқариш, қўлланиладиган бюджет даромадлари ҳамда режалаштириш ва прогнозлаштириш усуллари, қонунчилик базасининг ҳолати, шунингдек бюджетни тасдиқлаш ва ижро этиш, бюджет ижросини назорат қилиш жараёнлари билан кўп жиҳатдан белгиланади.

ЎМБни амалга жорий этишда бюджетни ўрта муддатли режалаштириш борасидаги халқаро тажрибани, чет мамлакатларида ЎМБни жорий этишнинг институционал жиҳатларини ўрганиш, энг муҳими - ЎМБни жорий этиш борасида тупланган ижобий тажрибадан зарур сабоқлар олиш улкан аҳамият касб этади.

Ўрта муддатли бюджет лойиҳасини тайёрлаш жараёнини ташкил этишда қуйидагиларни амалга ошириш зарур: ўрта муддатли комплекс режалаштириш босқичларини белгилаш, мамлакат ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг ўрта муддатли стратегиясини ишлаб чиқиш, ўрта муддатли истиқболли молиявий режани тайёрлаш, давлат бюджети параметрларини лойиҳалаш, бюджет маблағларини тақсимловчилар учун бюджет харажатларининг лимитларини шакллантириш, бюджет сиёсатининг устувор вазифаларини келиб чиқиб давлат мақсадли (бюджет) дастурларини ишлаб чиқиш, шунингдек бюджет харажатлари лимитларини мақсадли дастурларнинг параметрлари билан мувофиқлаштириш чораларини кўриш.

ЎМБнинг аҳамияти шундаки, у харажатларни давлат сиёсатининг устувор йўналишлари билан боғлаш ва уларни бюджетда мавжуд маблағлар билан чеклаш имкониятини берувчи асосни яратади.

ЎМБ ресурсларни ижтимоий-иқтисодий сиёсатнинг устувор йўналишларига мувофиқ тармоқ дастурларини амалга ошириш учун секторларнинг ресурсларга бўлган эҳтиёжлари билан боғловчи узлуксиз жараёндир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: Ўзбекистон, 2014 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Қонуни “2020 йил учун Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджети тўғрисида” www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодекси № ЎРҚ 360 26.12.2013 й.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Сирдарё вилоятида соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштиришнинг янги модели-Гулистон

тиббиёт кластерини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 20.05.2021 йилдаги 318-сон Қарори

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 — 2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги 24.08.2020 йилдаги 506-сон қарори

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Соғлиқни сақлаш тизими ислохотларига илғор хорижий тажрибани жорий этишга доир ташкилий чора-тадбирлар тўғриси”да ПК-4159-сон 05.02.2019 йилдаги Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2020 йил учун ўзбекистон республикаси давлат бюджетининг барқарорлигини таъминлаш ва харажатларини мақбуллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. 232-сон, 2020 йил 16 апрель.

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Бюджет ташкилотларини маблағ билан таъминлаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги қарори. 414-сон, 1999 йил 3 сентябр.

9. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 28.12.2018 й.

10. Азизова И.А. Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш./-Т, info SOM.UZ.МЧЖ нашриёти 2010 йил.

11. Аллакулиев А.А. “Нативавийликка йўналтирилган бюджетлаштириш”-Т.: “Fan va texnologiya” 2013, 156-бет

12. www.stat.uz - Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси веб-сайти.

13. www.lex.uz- Ўзбекистон Республикаси қонунлар базаси сайти